

הקמת מצבת זיכרון 66 שנה אחרי השואה

בספרינו "יסופר לדור" ו"קמנו ונתעודד" מתוארת דמותה המופתית של אמא ז"ל, חנה (מרתה) עמנואל (לבית גולדשמידט) ז"ל הי"ד, דאגתה המופלגת לזולת בכל התנאים, והקפדתה העילאית בשמירת שבת כהלכתה גם בתנאים האיומים של ברגן-בלזן. אמנו נפטרה בשבת א' באייר תש"ה מתת-תזונה ואפיסת כוחות, ברכבת בה הובילו הנאצים ממחנה ברגן-בלזן מזרחה כ-2500 יהודים, רובם מהולנד, שבוע לפני שחרור המחנה. גופתיים של אמא ושל הנפטרים האחרים באותו היום הורדו מהקרונות דרומית לעיר לונבורג. הרכבת המשיכה בנסיעתה, ואחרי מסע נוראי במשך עוד ימים ארוכים היא שוחררה סוף-סוף ע"י הצבא האדום בכפר טרוביץ שבמזרח גרמניה. רכבת זו מכונה ע"י ההיסטוריונים של השואה "הרכבת האבודה", כיוון שגם אחרי סיום המלחמה לא היה ידוע במשך זמן רב להיכן היא הגיעה.

בקיץ תשס"ט נודע לי שבמושב בן-נון הסמוך לשעלבים גרה נכדתו של מי שהיה ה"Judenaelteste" - "זקן היהודים" של "מחנה הכוכבים" של ברגן בלזן, מר יוסף (יופ) וייס ז"ל*. הנכדה, גב' עטרה דיון, מסרה לי לעיון קלסר עם מכתבים ומסמכים של סבה מתקופת השואה, ובין השאר מצאתי בו דף ובו "רשימת הנפטרים ברכבת האבודה" בשפה ההולנדית. ברשימה זו נכתב ששנים עשר יהודים נפטרו ברכבת ביום 14.4.1945, שהוא א' אייר תש"ה, שבעה מהם לא הספיקו לקוברם לפני שהרכבת זזה, אך חמישה אחרים, ביניהם אמא ז"ל, נקברו בקרבת פסי הרכבת מאולצן ללונבורג! בעקבות הגילוי המפתיע הזה החלטנו לנסות לאתר את מקום הקבורה של אמא.

בעיון במסמכים הקשורים לרכבת האבודה בארכיון של "בית לוחמי הגטאות" התגלה לנו שגופות של נפטרי הרכבת האבודה באזור לונבורג הועברו באוקטובר 1945 (תחילת חורף תש"ו) לאתר הקבורה טירגרטן שבלונבורג, בו כבר נקברו 244 אסירים ממחנה הריכוז נוינגאמה, ביניהם 19 יהודים מבודפסט, שנהרגו בסוף המלחמה בתחנת הרכבת בלונבורג. פנינו לממונה על בתי הקברות בעיריית לונבורג, והוא הודיע לנו שאכן יש להם מסמכים המדווחים על העברת גופות שנקברו בצידי הרכבת באזור לונבורג לבית הקברות טירגרטן. אולם בעיון נוסף בארכיון "בית לוחמי הגטאות" מצאנו בתיק עם מסמכים של יוסף וייס את רשימת המתים המקורית בשפה הגרמנית, ולאכזבתנו הרבה התגלה לנו שלפי רשימה זו אמא לא

* בגיליון 'המעין' נ, ג [ניסן תש"ע] עמ' 75-73 פרסמתי מאמר על פעילותו הברוכה של יוסף וייס למען אסירי המחנה.

Münster, den 13.10.1945.

Betrifft: Ausgrabung und Beisetzung von 5 Leichen.

Am 3.10.45 gegen 15,30 Uhr, wurden in dem Balde in der Nähe bei Zückerhauß 47 an der Bahnstrecke Hannover noch 5 unbekannt Leichen ausgegraben. Die Leichen waren schon stark in Verwesung übergegangen. Erkennungsmerkmale oder Erkennungsnummern wurden nicht mehr vorzufinden. Die Leichen wurden eingeschuttet und an gleichen Tage auf dem neuangelegten Bahnhofsbergfriedhof im Tiergarten unter Nr. (Fb.Nr. 244, 245, 246, 247 u. 248 beigesetzt.

Altmann
Stdt. u. Sch. A.

הדו"ח המשטרתי על העברת הגופות ממקום קבורתן סמוך למסילת הרכבת אל בית הקברות בלונבורג

תרגום:

לונבורג, 13.10.1945

הנדון: הוצאה מקבר וקבורה של 5 גופות.

ב-3.10.45 בשעה 15.30 בערך, על יד ביתן שומר הרכבת 47 [צ"ל 74] בקו הרכבת להנובר, הוצאו עוד חמש גופות בלתי מזוהות.

לא נמצאו עליהן סימני זיהוי או מספרי זיהוי. הגופות הונחו בארונות מתים והועברו באותו היום לבית הקברות החדש Waldfriedhof (=בית הקברות ביער) בטירגרטן, והוטמנו שם בקברים מס' 244, 245, 246, 247, 248.

[חתימה]

הייתה מאלו שהספיקו נוסעי הרכבת לקבור. מתגלית זו הסקנו שהגופה של אמא לא הועברה לקבורה בלונבורג, ולכן אין טעם להמשיך בחקירתנו על מקום קבורתה. אולם בחודש חשון תשע"א הודיע לנו מר מנפרד מְסֶר מלונבורג, שחקר את ההיסטוריה של בית הקברות טירגרטן, שעל פי מסמכים השמורים אצלו מתברר שהגופות שנוסעי הרכבת לא הספיקו לקבור לא נותרו ליד המסילה - אלא נקברו ע"י איכרים סמוך למקום הנחתם, והועברו גם הן אחר כך לבית הקברות טירגרטן יחד עם הגופות שנקברו על ידי נוסעי הרכבת. בידינו מסמכים המעידים על מציאת שתי קבוצות של גופות של נפטרים בדיוק במקום שצוין ברשימה של יוסף וייס, והעברתן לאתר הקבורה טירגרטן. בנוסף לכך הודיענו החוקר שהשטח של בית

<u>Id. Nr.</u>	<u>Besondere Merkmale</u>	<u>Geschlecht</u>	<u>Größe</u>
233	Auf der Jacke roter Winkel, blecherne Erkennungsmarke Nr. 65381	männl.	1,68
234	Jacke rotes F., Erkennungsmarke Nr. 43477	männl.	1,69
235	Keine Jacke, keine Erkennungsmarke, keine Zahnmerkmale	männl.	1,68
236	Keine Jacke, blecherne Erkennungsmarke Nr. 81999	männl.	1,65
237	Rotes F. Nr. 443501, blecherne Erkennungsmarke Nr. 443501	männl.	1,66
238	F ohne Nr., blecherne Erkennungsmarke Nr. 43692	männl.	1,70
239	Keine Jacke, blecherne Erkennungsmarke Nr. 48762	männl.	1,69
240	Jacke keine Nr., blecherne Erkennungsmarke 40659	männl.	1,68
241	Nr. 43634 Rotes F, blecherne Erkennungsmarke 43634	männl.	1,66
242	Nr. 65208, Erkennungsmarke nicht auffindbar	männl.	1,68
243	Ohne Jacke, ohne Erkennungsmarke, Unterkiefer zertrümmert, keine Zahnmerkmale, keine Zahnlücken	männl.	1,67
244	Keine Jacke, blecherne Erkennungsmarke Nr. 6588	männl.	1,65
245	Jüdin, Zivilkleidung, gute Zähne, 3 Backenzähne fehlen rechts	weibl.	?
246	Etwas 35-40 Jahre alt, vorne fehlen 2 Schneidezähne, Zivilkleidung, Halbschuhe	männl.	
247	Jude, ca. 40-45 Jahre alt, Zivilkleidung unten und oben je 4 Backenzähne fehlen	männl.	
248	Jude, Alter nicht zu schätzen, 4 Zähne fehlen oben rechts	männl.	
249	Jude, Zivilkleidung, gute Zähne, Oberkiefer fehlen 2 Zähne, dunkles Haar	männl.	
250	Männliche Leiche, Jude, Zivilkleidung, gute Zähne mehrere Zähne fehlen, dunkles Haar	männl.	
251	Jüdin, etwa 40 Jahre alt, flaches Gesicht	weibl.	
252	Zähne oben fehlen, unten rechts 4 Zähne, unten links 4 Zähne	weibl.	
253	Männl. Leiche, ca. 40 Jahre alt, Zivilkleidung, keine besonderen Merkmale	männl.	
254	Jude, weiß-rot gestreifte Pyjamajacke, sonst keine besonderen Merkmale	männl.	
255	Jude	männl.	

מתוך רשימות בית הקברות בלונבורג: ממש' 245 ואילך רשום במפורש על רוב הנפטרים שהם יהודים (Jude או Judin)

הקברות מכוסה עתה בצמחים ובעצים, כך שלא נראים בו הקברים, ואי־אפשר לקבוע את מקום הקבורה המדויק של אף אחד מהקבורים שם. בהתייעצות שקיימנו עם הרב יעקב רוז'ה שליט"א, חבר מועצת הרבנות הראשית המוכר כסמכות הרבנית בכל הנושאים הקשורים לזיהוי חללים וקבורתם, הורה לנו הרב להקים בבית העלמין טירגרטן מצבת זיכרון עם שמות 12 הנספים שהורדו מ"הרכבת האבודה" בפאתי העיירה, אך לא לנסות להוציא אותם מקבריהם. אחרי התכתבות ארוכה ומייגעת קבלנו בחורף תשע"א את אישור העירייה להקמת המצבה.

בר"ח אייר השנה, יום הזיכרון ה־66 של אמנו והנספים האחרים ז"ל הי"ד, נערך בבית העלמין טירגרטן טקס גילוי מצבת הזיכרון, בהשתתפות נציגים מבני המשפחה משלושה דורות, וכן ראש העיר של לונבורג ומוזמנים רבים. להלן מובאים דברים שנשאו באותו טקס אחי ברוך והרב וייטמן חתן אחי יונה ז"ל, בשם כל בני המשפחה.

דברים בעת גילוי המצבה: ברוך עמנואל

ראשית אני רוצה להודות מעומק לבי לכל אלו שעזרו ודאגו להעמדת מצבת הזיכרון ולקיומו של הטקס הזה כאן. תודה לכולכם. מכאן אני רוצה לשלוח גם תודה מיוחדת לאחי שמואל, שחקר וטרח סביב העניין, אך מצבו הבריאותי לא איפשר לו להגיע. צער רב יש בי על כך שגם אחינו יונה שנפטר לפני כמה שנים לא זכה להיות איתנו כאן היום.

אני מאמין בך, ריבונו של עולם, באמונה שלמה, ואף על פי כן יש לי הרבה שאלות: למה אני נשארתי בחיים? אבא לא נשאר. אמא לא נשארה. אלחנן לא נשאר. שלמה לא נשאר. שלום לא נשאר. ואפילו לבתיה הקטנה - ילדה יפיפייה בת חמש - נתת למות בברגן-בלזן. ואני מוצא את עצמי מהרהר באמירתו של הנביא ירמיהו: "טבחת לא חמלת" (איכה ב, כא): כשאחותי ושלושת אחי נפטרו, כששני הורי נגמרו לנגד עיני והותירו אותי יתום, הייתי נער בן 15 במשקל 24 ק"ג. מחולשה ומרעב לא יכולתי אפילו לעמוד.

כאב לי כל השנים שאין לי אפילו קבר לעלות ולבכות עליו. אמא נפטרה ברכבת האחרונה שיצאה מברגן-בלזן מזרחה. זמן קצר לפני סוף המלחמה העמיסו אותנו על רכבת עם קרונות להובלת בהמות. בדרך כלל בהובלת בהמות המוביל מעוניין שהבהמות יגיעו בריאות ושלמות ליעדן, אותנו דחסו בצורה כזו שרבים לא היו יכולים לשרוד מסע זה. היה ברור שלמי שהוביל אותנו לא היה איכפת כמה ואיך ימותו במהלך המסע. סגרו עלינו דלתות - וחושך מצרים השתרר. בקושי היה אויר לנשימה, וכמובן שלא היו שירותים, והמצב הסניטרי היה איום. היה סירחון ולכלוך שאתם לא יכולים אפילו לדמיין, ומדי פעם הרכבת נעצרה על מנת להוריד את הגופות ש"תפסו" יותר מדי מקום. באחת מהעצירות האלו ירדתי מהרכבת לחפש

Zum ewigen Andenken

12 Jüdische Häftlinge von dem "Verlorenem Transport"
aus dem KZ-Lager Bergen-Belsen, sind am 14. April 1945
in der Nähe von Lüneburg umgekommen.

Katz, Dr. Albert	14. 07. 1904	כץ אלברט
Kronstein, Elia	01. 05. 1872	קרונשטיין אליה
Vogel - Simons, Rachel	25. 05. 1891	פוגל-סימונס רחל
Cohen, Isaac	19. 05. 1917	כהן יצחק
Gumpertz - Neu, Amalia	24. 11. 1876	גומפרץ-נוי אמליה
Emanuel - Goldschmidt, Marthe	29. 05. 1901	עמנואל-גולדשמידט חנה
Calvary, Walter	08. 04. 1912	קלווארי וולטר
Speyer - Schrijver, Sara	09. 01. 1896	שפייר-סחרייבר שרה
Mandil, Rachamim	1872	מנדיל רחמים
Bahar, Rachela	1882	בכר רחל
Peekel, Aron	13. 01. 1899	פיקל אהרון
Toth, Ignac	28. 02. 1867	טודט איגנץ

Die meisten sind Oktober 1945 im diesem Friedhof begraben.

נספו ב- א' באייר תש"ה, הי"ד

תרגום: לזכרון עולם. 12 אסירים יהודים של ה"רכבת האבודה"
ממחנה הריכוז ברגן-בלזן, נספו ב-14 באפריל 1945 בקירבת העיר לונבורג.
רובם נקברו באוקטובר 1945 בבית הקברות הזה. הי"ד

המצבה ובה 12 שמות הרוגי 'הרכבת האבודה' שנקברו בלונבורג

אוכל, וקיבלתי ביצה אחת מאיכר. הבאתי אותה לאמא. זה היה הדבר האחרון שאימא אכלה, זמן קצר אח"כ נפטרה. זה היה בדיוק היום לפני 66 שנה. היינו חולים ומטושטשים. לא ידעתי איפה בדיוק הורידו אותה ומה נעשה בגופתה.

בשנה האחרונה התגלתה לנו רשימה שכתב יוסף (יופ) וייס שהיה Judenaelteste בברגן-בלזן. הוא היה על הרכבת ורשם מי נפטר ומתי, איפה הורד מהרכבת, והאם נקבר. לאחר 66 שנים אני מוצא נחמה מסוימת במחשבה שאני עומד סמוך למקום קבורתה של אמא.

כששכבתי רעב וחולה ברכבת הנוראה ההיא לא חשבתי שיש לי סיכוי לחיות, ואגיד לכם את האמת: בשלב מסוים כבר לא היה איכפת לי. במעמד זה אני מרגיש על בשרי ממש את "חזון העצמות היבשות" של הנביא יחזקאל: "כה אמר ה' אלוקים מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו... ותבוא בהם הרוח ויחיו, ויעמדו על רגליהם, חיל גדול מאד מאד. ויאמר אלי, בן אדם, העצמות האלה כל בית ישראל הפה, הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו. לכן הנבא ואמרתי אליהם כה אמר ה' אלוקים, הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם עמי, והבאתי אתכם אל אדמת ישראל. וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי". כי מי היה יכול לדמיין אז שהיתומים התלושים "כעלה נידף ברוח" שהיינו אז, "נעלה מן הקבר" ונקים משפחות? אחיי ואני נישאנו, הקמנו משפחות. חלק מצאצאינו כאן איתנו היום, וחלקם הגדול נשאר בישראל, מדינה שקמה מתוך השבר הגדול ההוא. אני מודה שוב לכל מי שעזר וסייע עדי שנגיע כולנו למעמד מרגש זה.

דברים בבית הקברות בטירגרטן: הרב זאב וייטמן

סבתא חנה מרתה עמנואל היקרה והגיבורה שלנו הי"ד.

את לא מכירה אותי. החזרת את נשמתך לבורא שמונה שנים לפני שנולדת. היום לפני 66 שנה חלפה רכבת המות שיצאה ממחנה ברגן בלזן כאן לידינו, וגופתך הורדה ממנה והונחה כאן ליד מסילת הברזל בלונברג. נכנסתי למשפחתך שלושים שנה אחר מותך, כשנשאתי לאשה את מרים עמנואל הקרויה על שמך (בשמך העברי חנה לא יכלו לקרוא לה, מכיוון שזהו שמה של אמה). גם את מרים לא הכרתי, אך היא בתו הבכורה של יונה ז"ל, בנך השלישי, שהיה איתך, עם אחיו ברוך ואחותו בלה, באותה רכבת, באותו יום מר ונמהר. יונה זצ"ל שהיה אז בן עשרים היה אף הוא מוטל חולה אנושות ברכבת, כשכל כולו עור ועצמות. ארבעה ימים קודם הוכנסתם לרכבת המוות עם עוד אלפי אסירים כדי למנוע את שחרורכם בידי הבריטים. הבריטים נכנסו למחנה שבוע אחר כך, למחרת יום מותך - בב' אייר תש"ה.

התנאים בברגן בלזן היו קשים ביותר מאז שהגעתם לשם שנה ושלושה חודשים לפני פטירתך - תת תזונה, צפיפות, תנאי מגורים בלתי נסבלים, לבוש שלא הגן

מהקור והרטיבות, תנאי סניטציה ירודים ביותר, עבודת פרך, השפלה, אכזריות, מסדרי מות. אך אם המצב והתנאים בעשרת החודשים הראשונים היו קשים ביותר – הרי שהמצב ששרר במחנה בחמשת החודשים האחרונים לשהותכם היה גרוע מגיהנום. רעב נורא ואיום שקשה לתארו. תנאי היגיינה וסניטציה איומים, שגרמו לכך שכמעט כל מי שנותר בחיים חלה בטיפוס ודיזנטריה ומחלות זיהומיות מדבקות אחרות. קצב התמותה היה של מאות מידי יום.

את ראית את בני משפחתך הנפלאה והאהובה נכחדים לנגד עינייך אחד אחרי השני. ראשון נפטר סבא מרדכי הי"ד, שבוע לאחר מכן צעיר הבנים שלכם שלום הי"ד, לאחר עוד שבוע בתך הקטנה בת החמש בתיה הי"ד שהקסימה את כל רואיה, ושבוע לאחר מכן מת בנך הבכור אלחנן הי"ד, שהיה משכמו ומעלה באהבת תורה, במסירות ללימודה, במוסר ובמידות, וביראת השמים השלמה שלו. ארבעה מתוך עשרת בני משפחתך הומתו באכזריות נוראה בתוך כשלושה שבועות במחלות וברעב, ואין לאל ידך להושיע.

במצב הקשה בו הייתם כולכם נאנסתם באותו יום כ"ז בניסן לצעוד מרחק רב עד לתחנת הרכבת, ולעלות על רכבת המות שניסתה לעשות דרכה למחנה טריזינשטט. במהלך הנסיעה, במשך ימים ארוכים, לא ניתנו לכם לא מזון ולא מים. הצפיפות והתנאים הסניטריים היו נוראים. את, שלא יכולת אפילו לשבת, שכבת על רצפת הקרון המזוהם, ובתך בלה – תאומתו של ברוך שנמצא איתנו כאן היום – ניסתה לסעוד אותך בתנאים לא-תנאים. חמישה ימים ולילות החזקת מעמד, ובליל שבת קודש ר"ח אייר החזרת גם את נשמתך לבורא.

שניים מילדייך – שמואל ושלמה – נשארו במחנה; שלמה היה במצב אנוש, ושמואל אחיו, ששלושה מילדיו ואחת מנכדותיו נמצאים כאן איתנו היום, נשאר לצדו לסעוד אותו ברגעיו האחרונים. לא ראית בפטירתו של שלמה בנך השני, שנפטר שלושה ימים אחרייך בברגן בלזן – יומיים לאחר שחרור המחנה.

סיימת את מסע הייסורים שלך כאן בלונברג, קרוב מאוד למקום בו התחלת במסעך שתיים עשרה שנה קודם לכן: בשנת תרצ"ג עזבת את העיר המבורג הקרובה לכאן, זמן קצר לאחר מינויו של היטלר לקנצלר גרמניה, ועקרת עם בעלך וששת ילדייך הגדולים להולנד. שבע שנים עברו עליכם בשלווה יחסית בהולנד, אך הכל השתנה לבלתי הכר בדיוק לפני 71 שנה – ביום שישי למחרת ר"ח אייר, כאשר הגרמנים פלשו להולנד. חמש שנים קשות מאוד עברו עלייך ועל בני משפחתך מאז. חמש שנים החזקת מעמד, עד שנפלת יום לפני שחרור ברגן בלזן, עשרה ימים לפני שחרור הרכבת, ושבועיים לפני כניעתה הרשמית של גרמניה. בחמש שנים ארוכות אלו נרדפתם בהולנד, וכשביקשו לשלוח אתכם מזרחה ירדתם למחתרת והתחבאתם בתנאים לא תנאים. אחרי שנתפסתם הצלחתם לחזור לזמן קצר לביתכם, אך לאחר זמן קצר נשלחתם למחנה ווסטרבורק בהולנד, ומשם לברגן בלזן.

לפני שלושה ימים ציינו במדינת ישראל את יום השואה. שש האבוקות שהודלקו מסמלות את ששת מיליוני היהודים שנרצחו בשנות השואה באירופה – אבוקה אחת

לכל מיליון יהודים שנרצחו, ועבורנו הם מהווים גם שש נרות נשמה לזכרם של ששת הנספים והנרצחים במשפחתך - את, בעלך, וארבעה מילדייך. אני מניח שכשעצמת את עינייך, והיית מודעת היטב למצבכם, קינן בלבך ספק גדול אם מישהו מילדייך יצליח לשרוד. לא תאמיני סבתא גיבורה, אך היום 66 שנה אחרי מותך יש לך כמאתיים בנים ובני בנים נכדים ונינים שנולדו לארבעת ילדייך שנשארו בחיים, שקיימו את משאלתך וצוואתך האחרונה ועלו ובנו את ביתם בארץ ישראל. רבים מהצאצאים הללו נקראו על שמך, על שם בעלך ועל שם ילדייך שנספו. כולם - כל מאתיים הצאצאים הללו חיים היום במדינת ישראל, רבים מהם גרים בעיר הקודש ירושלים ובנותיה, כולם הולכים בדרך בה חינכת את ילדייך ביחד עם בעלך, וכולם מודעים לתרומתך העצומה לחינוכם. אין ספק שחמשת השנים האחרונות שלך היו שנות החינוך המרשימות ביותר ובעלות ההשפעה הרבה ביותר על ילדייך. המשכת בהן, למרות הרדיפות והתנאים הקשים, לנהוג באצילות ובשאי־רוח מדהימים, מתוך אמונה גדולה ודבקות מרשימה בקיום המצוות. דבקות ומסירות אלו הטביעו את רישומם וחותרם העמוק על ילדייך ועל צאצאיהם, רושם שישמר לדורות רבים. אני רוצה לומר לך, סבתא, שאנו כולנו רואים בך ובסבא מרדכי הי"ד גיבורים אמיתיים, שכולנו מתגאים בכם מאוד. גבורה מרשימה ביותר היא היכולת שלכם בתנאים בהם הייתם נתונים לחשוב על אחרים, לעשות חסד עם אלו שסביבכם למרות המחסור הנורא. גבורה מדהימה ומרשימה היא לחשוב על קיום תורה ומצוות במצב בו כל בן אנוש נורמלי חושב רק על הדרך להשיג מזון. אנו כולנו זוכרים היטב את הסיפורים על הקפדתכם בהולנד על בשר משחיטה מהודרת ועל 'חלב ישראל' גם בעתות מצוקה קשה, ולאחר מכן במחנה אנו זוכרים היטב את המשפט בליל שבת*, את הקפדתך על כיסוי ראשך בכל מצב, את הקפדתכם לא לאכול לחם בפסח למרות הרעב. בעיקר נצרבו בלבנו הקפדתכם שלא לפגוע בזולת, שלא להכשיל אחרים, שלא ליהנות או להחמיר על חשבון אחרים, וכולנו זוכרים ומוקירים את מידת החסד הדגולה והגדולה שלכם כלפי קרובים ורחוקים.

הגענו לכאן רק היום, סבתא, 66 שנה אחרי שנקברת כאן, כי 65 שנה חיינו, ילדייך ונכדייך, בידיעה שלא זכית להגיע לקבורה, שהוטלת בצד מסילת הברזל, ושנתקיימו גם בנו דברי המזמור הקשה והנורא אותו אמרנו לזכרך: 'מִזְמוֹר לְאֶסָף, אֶלְקִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלֶתְךָ, טָמְאוּ אֶת הַיַּכְל קְדֹשְׁךָ, שָׁמוּ אֶת יְרוּשָׁלַם לְעֵיִם, נָתְנוּ אֶת נְבִלַת עֶבְדֶיךָ מֵאֶקֶל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם, בְּשֵׁר חֲסִידֶיךָ לְחִיתוֹ אֶרֶץ, שִׁפְכוּ דָמָם פְּמִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַם וְאִין קוֹבֵר'. והנה לפני כשנה הגיע לידי בנד שמואל באופן מקרי המסמך שנכתב ע"י יוסף וייס, ובו נכתב שנקברת ליד מסילת הברזל באותה שבת א' באייר. מכתב זה טלטל אותנו טלטלה גדולה. התחלנו לחקור ולבדוק האם ניתן לאתר את עצמותיך, ולהביאם לקבורה באדמתה הקדושה של ארץ ישראל בטקס מכובד, כראוי לאשה גדולה שכמותך. חקרנו ודרשנו אנשים משרידי הרכבת, נברנו במסמכים ביד ושם,

* ראה להלן עמ' 26.

במוזיאון לוחמי הגטאות ובמוזיאון השואה בווינגטון, ואז גילינו שבניגוד למה שסברנו 65 שנה את הובאת לקבורה באתר הקבורה שבו אנו עומדים כעת - סמוך כל כך למקום בו נפרדת מילדייך היום לפני 66 שנה. ניסינו לאתר את מקום קבורתך כאן, אולם התברר שכדי לזהות בוודאות את עצמותיך נהיה צריכים לפגוע בנקברים אחרים שאף הם טמונים כאן, וידענו היטב שלא היית רוצה שנעשה זאת. אנו יודעים כמה קשה לך להיות קבורה כאן בבית קברות זר בנכר. את, שהחלטת ביחד עם בעלך הי"ד את ההחלטה שהייתה אולי הקשה ביותר בחיכם - להחזיר את בתי הקטנה הביתה מהמשפחה שאצלה הסתתרה, לאחר שחששתם שהיא עלולה לשכוח את יהדותה, ואמרתם לילדיכם שקיבלתם אותם כפיקדון מהקב"ה, ותעשו את הכל להחזיר את הפיקדון קדוש וטהור כפי שקיבלתם אותו - ודאי שקשה לך עד מאוד להיות קבורה בקבר שחפרו גויים על אדמה טמאה. אך ברור לנו לחלוטין שלא היית מוכנה בשום פנים ואופן שיעשו למענך משהו שיפגע באחרים או שיש בו חשש לפגיעה בהלכה, לה שמרת אמונים גם בשעות המצור והמצוק הנוראיים שעברת במחנות.

אך בדיעבד יש גם צד חיובי בכך שאַת קבורה כאן בין לא יהודים, למרות הכאב הגדול שכולנו חשים על כך. על פי ההלכה יהודים שנהרגו בידי גויים נקברים בבגדיהם, וכתב הש"ך שהוא כדי להעלות חימה ולנקום נקם. אף קבורתך כאן גורמת כאב לך ולנו, כאב שיגביר את החימה של הקב"ה על מה שנעשה לך, למשפחתך ולשאר המיליונים בימי השואה. ויהי רצון שחימה זו תביא לכך שהאדמה לא תכסה את דמך ואת דם שאר הנרצחים, ונקם ישיב לצריו וכיפר אדמתו עמו. כשבעלך סבא מרדכי הי"ד נפטר כחודשיים לפנייך בברגן בלזן, שרפו את גופתו בקרמטוריום שבמחנה. קודם לכן פיזר הרב שמעון דסברג (שאף הוא היה כבר חולה מאוד) על גופתו של סבא מרדכי, מתוך ההערכה הגדולה שהעריך את סבא הי"ד, שקית עפר ארץ ישראל, השקית האחרונה שהייתה ברשותו, שאותה שמר לעצמו. אף אנו הבאנו איתנו שקית עפר מארץ ישראל, מירושלים השלמה שבריבונותה של מדינת היהודים, מהר ציון מקום קבורת דוד המלך, שניצב אל מול הר המוריה והר הזיתים. נכדך שמחה, בנו של יונה בנד שכל כך רצה לגמול איתך חסד של אמת ולקוברך - אך לא נותר בו כח, יפזר עפר זה עתה על מקום מנוחתך. ויהי רצון שימתקו לך רגבי אדמת ארץ ישראל - ארץ שכל כך השתוקקת להגיע אליה עם משפחתך, ארץ שה' אלוקיני דורש אותה מראשית שנה ועד אחרית שנה. בשבת חול המועד פסח קראנו בהפטרה שהקב"ה שואל את יחזקאל: 'בן אדם, התחיינה העצמות האלה? ותשובת הקב"ה הייתה בקריאה מופלאה לעצמות: 'הנה אני מביא בכם רוח וחייתם, ונתתי עליכם גדים, והעלתי עליכם בשר, וקרמתי עליכם עור, ונתתי בכם רוח - וחייתם! ולאחר שהעצמות הללו קמות לתחיה ועומדות כחיל גדול, אומר הקב"ה לנביא: 'בן אדם, העצמות האלה כל בית ישראל המה, הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו: לכן הנבא ואמרתי אליהם, כה אמר ה' אלוקים, הנה אני פתח את קברותיכם, והעליתי אתכם מקברותיכם עמי,

וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל, וְנָתַתִּי רוּחִי בְכֶם וְחִייתֶם, וְהִנַּחְתִּי אֶתְכֶם עַל אֲדָמַתְכֶם. וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי וְעָשִׂיתִי, נְאֻם ה'." וְאֵכֶן סַבְתָּא יִקְרָה, לֹא יִבְשׁוּ עֲצָמוֹתַיִךְ, וְלֹא אֲבָדָה תְּקוּוֹתְךָ. הַקֵּב"ה קִיִּים אֶת הַבְּטַחְתּוֹ. הוּא הֶעֱלָה אֶת הָעֲצָמוֹת הַיְבֻשׁוֹת, אֶת אַרְבַּעַת ה'שְׁלָדִים' מִבְּרֶגֶן בְּלֹזָן, וְהִבִּיאֵם לְאֲדָמַת יִשְׂרָאֵל. הוּא נָתַן בָּהֶם רוּחַ וְהַחִיָּה אוֹתָם, וְהֶעֱמִיד מֵהֶם חֵיל גְּדוֹל מְאוֹד, שְׂכוֹלִים כּוֹלֵם מַעֲשֵׂה יַדְיִךְ לְהַתְּפָאֵר הֵמָּה. תַּהִי נִשְׁמַתְךָ צְרוּרָה בְּצִרּוֹר הַחַיִּים.

הַמְּשַׁפֵּט בְּלֵיל שַׁבַּת *

תְּשַׁעָה בֵּאֵב תִּשְׁ"ד בְּמַחְנָה בְּרֶגֶן־בְּלֹזָן. זֶה הַפְּעַם הָרֵאשׁוֹנָה שְׂכָל תּוֹשְׁבֵי הַמַּחְנָה קִיבְּלוּ עוֹנֵשׁ. הַיּוֹם אֵין אוֹכֵל, לֹא לְמַבּוּגְרִים, לֹא לְנִשְׁיִם, לֹא לְזַקְנִים וְלֹא לְיֹלְדִים. סִיבַת הָעוֹנֵשׁ: הַגְּרַמְנִים גִּילוּ שְׁמִישָׁהוּ בְּמַחְנָה שְׂרָף מִזְרוֹן, בְּנִימוֹק שֶׁהַמִּזְרוֹן הִיָּה מְלֵא כִּינִים. זֶה פִּשַׁע בַּל יְכוּפֵר, זֶה חֲבֵלָה חֲמוּרָה, וְלִכֵּן הוֹטֵל עוֹנֵשׁ עַל כָּל יוֹשְׁבֵי הַמַּחְנָה, מִנְּעַר וְעַד זָקֵן. תְּשַׁעָה בֵּאֵב.

אִמָּא בִישְׁלָה מַעֲט דִּיִּסָּה לְלֹא חֲלָב עֵבוֹר אַחוֹתֵי הַקִּטְנָה בְּתִיָּה, בַּת אַרְבַּע. בְּלֵי תַנּוֹר וּבְלֵי נֶפֶט, עַל מַעֲט קֶשׁ וּבַעֲמֵל רַב. בְּרַגַּע הָאַחֲרוֹן תִּפְסוּ אוֹתָהּ שְׁנַיִם מֵאַנְשֵׁי הַשְּׁמִירָה הַיְהוּדִית בְּמַחְנָה. יִהְיֶה מְשַׁפֵּט!

וְכַךְ דֶּרֶךְ נִיְהוּלוֹ שֶׁל מְשַׁפֵּט בְּמַחְנָה: נוֹסֵף עַל הָעוֹנֵשִׁים שֶׁהַגְּרַמְנִים מְטִילִים, חַיִּיבִים גַּם הָאַחֲרָאִים הַיְהוּדִים שֶׁבְּמַחְנָה לְהַעֲנִישׁ אֶת הָעֵבְרִיִּים. לְשֵׁם כֵּךְ נַעֲרָךְ מְשַׁפֵּט פְּנִימִי. הַגְּרַמְנִים נִהְנוּ לְרֵאוֹת כִּיצַד יְהוּדִים מַעֲנִישִׁים אֶת אַחֵיהֶם: "שַׁחֲקוּ עַל מְשַׁפְּטִיָּה". הַ"מְשַׁפֵּט" שֶׁל אִמָּא נִקְבַּע לַיּוֹם שִׁישִׁי בְּעֶרֶב, לַיַּל שַׁבַּת "נַחֲמוּ" תִּשְׁ"ד. בְּדֶרֶךְ כָּלֵל אֲרֵךְ מְשַׁפֵּט כּוֹה זְמַן רַב, וְכָלֵל דְּבָרֵי תוֹבַע יְהוּדִי, עֵדִים, דְּבָרֵי הַנְּאֻשׁ, הַגְּנַת הַסְּנִיגוֹר וּפְסַק דִּין שֶׁל הַשׁוֹפְטִים. כּוֹלֵם יְהוּדִים, אִסְרֵי הַמַּחְנָה. אוֹלָם מְשַׁפְּטָה שֶׁל אִמָּא אֲרֵךְ זְמַן מוֹעֵט בְּלַבַּד. פְּסַק הַדִּין: שְׁלִילַת מְנוֹת לַחֵם לַיּוֹמִיִּים. אִמָּא וַיִּתְּרָה עַל זְכוּתָהּ לְהַכְחִישׁ חֵלֶק מֵהָאֲשֵׁמוֹת הַמוֹפְרָזוֹת, וְאֵף וַיִּתְּרָה עַל הַשְּׁתַּתְּפוֹת הַסְּנִיגוֹר הָאֲמוֹר לְבַקֵּשׁ הַקְּלָה בְּעוֹנֵשׁ עַל עֵבִירָה שֶׁל בִּישׁוּל עֵבוֹר פְּעוּטָה בַּת אַרְבַּע.

בְּבְרֶגֶן־בְּלֹזָן לֹא הִיָּתָה הַפְּרָדָה מוֹחֲלַטֶת בֵּין מַחְנָה הַגְּבָרִים לְמַחְנָה הַנְּשִׁים, וּבְמִשְׁךְ הַיּוֹם אֲפֻשֵׁר הִיָּה לְהִפְגֹּשׁ. יִשְׁבְּנוּ בְּלֵיל שַׁבַּת, וְהַמְּתַנּוּ לְשׁוּבָה שֶׁל אִמָּא מִמְּקוֹם הַמְּשַׁפֵּט. כֹּאשֶׁר סִיפְרָה עַל פְּסַק הַדִּין, שְׂאֵלְתִי אוֹתָהּ מְדוּעַ הַמְּשַׁפֵּט הִיָּה כָּל כֵּךְ קָצֵר, וְלִמָּה לֹא נִיצְלָה אֶת זְכוּתָהּ לְהַכְחִישׁ לְפַחוֹת חֵלֶק מֵהָאֲשֵׁמוֹת? מְדוּעַ לֹא אִמְרָה שְׁבָאוֹתוֹ הַיּוֹם לֹא חִילְקוּ כָּלֵל אוֹכֵל, וְעַל כֵּן בִּישְׁלָה דְּבַר מַה עֵבוֹר הַבַּת הַקִּטְנָה? אִמָּא לֹא עֲנָתָה. רֵאִיתִי שֶׁהִיא נִרְגַּשֶׁת מְאוֹד. הָעֲזָתִי וְשְׂאֵלְתִי פַעַם נוֹסַפְתָּ, וְאִמָּא עֲנָתָה: "לֹא הָיוּ שָׁם רַק שׁוֹפְטִים, תוֹבַע וְסְנִיגוֹר. יִשֵּׁב שָׁם גַּם יְהוּדִי שְׂרַשֵּׁם פְּרוֹטוֹקוֹל. כָּל מִילָה שֶׁהִיָּיתִי אוֹמֶרֶת הִיָּתָה נִרְשַׁמְת מִיַּד בִּיֵּדֵי יְהוּדִי, וּבְלֵיל שַׁבַּת! לִכֵּן שְׁתַּקְתִּי. מוֹטֵב לְרַעוּב מַעֲט יוֹתֵר, מִלְּגָרוּם לִכְךָ שִׁיְהוּדִי יִכְתוּב בְּשַׁבַּת!".

* מֵתוּךְ: 'יִסוּפֵר לְדוֹר' מֵאֵת יוֹנָה עַמְנוּאֵל, עִמ' 137-138.